

Česko šetří na nepravém místě: na vzdělání

Česká republika své školství nezodpovědně zanedbává. Dlouhodobě tak patří k zemím se zcela nejnižším podílem výdajů na školství. Na vzdělávání Česko věnuje o třetinu méně, než je průměr více než třiceti ekonomicky nejvyspělejších zemí světa. Jistá navýšení posledních dvou let na věci zatím nic nemění. Tvrdí to nová studie Institutu pro demokracii a ekonomickou analýzu (IDEA) při akademickém pracovišti CERGE-EI.

TEXT

Alena Adámková

Příčinou i důsledkem je podle spoluautora studie Daniela Münicha především šetření na plotech učitelů. Jejich průměrné platy jsou v poměru k platům vysokoškolsky vzdělaných zaměstnanců dokonce v rámci zmíněných zemí nejnižší. „Nedávná analýza České spořitelny například spočítala, že Česko škudlením na plotech učitelů od roku 1994 ušetřilo 500 miliard korun. Za pyšně vykazovaným nízkým zadlužením země je tak skryt obrovský vnitřní dluh vůči učitelské profesi a budoucnosti země. Během nedávných let ekonomické konjunktury se situace zlepšila, ale málo. Kroky k nápravě jsou rozpačité a výhled zůstává nejistý, jak byl,“ říká Daniel Münich.

Investice do vzdělání mají vliv na růst HDP

V případě, že český stát začne výrazně investovat do učitelské práce, může se dostat díky vyšší vzdělanosti na úroveň HDP sousedního Německa v roce 2100. Pokud ale budou investice slabé, Česká republika bude přirozeně dál zaostávat, tak jak se to děje dnes.

„Naše simulace ukazují, že kdyby se nám podařilo zvyšovat kvalitu všech učitelů a kdyby se navíc dařilo dostávat do škol kvalitní, nové, mladé učitele, tak by se nám podařilo dosáhnout HDP Německa, na hlavu samozřejmě, někdy v horizontu 80–100 let. To je ale optimistická varianta,“ uvádí Daniel Münich.

Podle něj by Česko mělo rychle navýšit výdaje na školství o čtvrtinu až třetinu toho, co dává v současnosti. Sice si nemyslí, že peníze všechno zachrání, ale bez většího množství peněz podle něj budou jakékoli další snahy o strukturální změny v českém školství a zvyšování kvality učitelů zbytečné.

Česko patří dlouhodobě k zemím, které dávají na školství nejnižší podíl hrubého domácího produktu. Podle údajů Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) činil v roce 2015 podíl výdajů na základní a střední školy v České republice 2,4 procenta HDP.

Mezi třicítkou zemí OECD tak Česko bylo na předposledním místě před Litvou. Na prvním bylo Norsko, které na školství dává 4,5 procenta HDP. Průměr všech zemí OECD činí 3,2 procenta HDP.

Pokud by Česká republika chtěla dosáhnout aspoň na průměr OECD, muselo by podle studie IDEA navýšit roční výdaje na školství o zhruba 50 miliard korun. V případě, že by se chtělo dotáhnout na země v čele tabulky, které investují zhruba čtyři procenta HDP, tak by muselo ročně dávat o 85 miliard korun více. Plánované výdaje ministerstva školství na letošní rok činí zhruba 205 miliard korun.

Loni podle údajů OECD platy českých učitelů II. stupně základních škol dosáhly 61 procent platů ostatních vysokoškolsky vzdělaných pracovníků. V rámci zemí OECD tak

Česko zaujalo poslední příčku a skončilo pod průměrem učitelů zemí OECD, který dosahuje 91 procent. Takový stav je například v Rakousku, Nizozemsku nebo ve Švédsku.

Nejlépe na tom je Lucembursko, kde jsou učitelé na dvojnásobku platu ostatních podobně vzdělaných zaměstnanců.

Institut IDEA spadá pod Národohospodářský ústav Akademie věd ČR a je součástí společného pracoviště Akademie věd a Univerzity Karlovy CERGE-EI. Školství, vzdělávání či platy učitelů patří mezi témata, kterým se věnuje dlouhodobě.

Ministerstvo souhlasí

Ministerstvo školství závěry zmíněné studie nerozporuje. „Snahu zkvalitnit školství v Česku brzdí nízký podíl veřejných výdajů na vzdělávání vzhledem k hrubému domácímu produktu (HDP). Navzdory zvyšování rozpočtu školství v uplynulých letech se tento poměr příliš nezměnil. Za rok 2017 byl obdobný jako v roce 2008 nebo 2001 a činil kolem čtyř procent,“ vyplývá z textu Dlouhodobého záměru vzdělávání v letech 2019 až 2023, který v polovině července schválila vláda a připravilo ho ministerstvo školství.

Podle tohoto záměru by se měla Česká republika snažit přibližovat v příštích letech svůj systém školství k úspěšným modelům vzdělávání v jiných evropských zemích. „V případě České republiky je však jedním z limitujících prvků konstantně nízký podíl výdajů (a to primárně veřejných) na vzdělávání vyjádřených jako procento HDP,“ uvádí materiál.

Podle něj se i přes nárůst peněz na školství ve státním rozpočtu mezi roky 2011 a 2016 výdaje na vzdělávání ve srovnání s celkovým růstem ekonomiky poměrově snížily. „Za rok 2017 dosahoval procentuální podíl výdajů na HDP na vzdělávání obdobných hodnot jako v roce 2008 nebo 2001, za rok 2016 byl tento podíl dokonce nejnížší od roku 2001,“ stojí v dokumentu.

Z údajů ministerstva plyne, že se veřejné výdaje na vzdělávání v České republice od roku 2001 pohybovaly kolem čtyř procent HDP. Nejvyšší hodnoty dosáhly v roce 2011, kdy činily zhruba 4,3 procenta. Ačkoli ekonomika v Česku v té době ve srovnání s dalšími státy EU nadprůměrně rostla, do školství šlo v roce 2017 v České republice asi jen asi 2,9 procenta HDP. Loni se tento údaj podle odhadů úřadu zvýšil asi na 3,2 procenta a letos by měl být kolem 3,5 procenta. Podle vládou schváleného návrhu by ministerstvo školství mohlo v příštím roce hospodařit s 223,9 miliardy korun, a to včetně evropských dotací. Navýšit by se měly zejména peníze na platy učitelů a nepedagogických pracovníků, jako jsou školníci, uklízečky nebo kuchařky ve školních jídelnách.

Vzděláváním k nerovnosti a neporozumění

Podle sociologa Daniela Prokopa, autora analýzy Eduzměna, je problémem českého školství i extrémní nerovnost v šancích na kvalitní vzdělání. Až příliš totiž záleží na tom, v jaké rodině a kde se narodíte.

„Nerovnosti ve školství narůstají do takových rozměrů, že demotivují velkou část učitelů a studentů, kteří jím procházejí, a zhoršují jeho celkovou kvalitu. Ve srovnávacích testech jsme přítom zhruba v průměru OECD. Problém ale je, že na tuhle průměrnou muziku za málo peněz nedosáhne zdaleka každý,“ vysvětluje Daniel Prokop.

Výsledky ve vzdělávání v Česku podle něj silně záleží na sociálně-ekonomickém statusu rodiny. Třeba ve Finsku, ale i v Estonsku či v Polsku závisí úspěch na rodinném původu velmi málo. Česko patří mezi sedm zemí OECD, kde je tato závislost největší. Navíc se v posledních 10 letech stále zesiluje.

Regionální rozdíly

Část viny za nerovnosti ve školství v Česku nese právě rozdílné sociálně-ekonomické postavení rodin v regionech. Například Karlovarský a Ústecký kraj dosahují v testech výsledků na úrovni Bulharska a Malajsie, školství tu doplácí na chudobu, která je zde až čtyřikrát častější než v bohatších krajích. To souvisí s častějšími rozpady rodin a nevyhovujícím bydlením, horším životním stylem, stresujícím předlužením i s menšími možnostmi investovat do rozvojových aktivit. To vše na děti dopadá. Sociální status rodin vysvětluje méně než polovinu regionálních rozdílů ve vzdělávacích výsledcích. Zbytek padá na bedra místního školství.

„V krajích, jako je Karlovarský, častěji učí nekvalifikovaní učitelé. Studenti jezdí studovat pedagogiku do Prahy či do Plzně a často se nevrátí. Nemáme programy, které by tyto oběťavce za několikaletou misi zaplatily. Studenty navíc může odrazovat to, že region je těžko přístupný a je v něm málo práce pro jejich partnery,“ popisuje Prokop.

Bolestí českého vzdělávání je i časné třídění dětí, které probíhá v rámci jednoho města. Začíná to v předškolním vzdělávání. Absolvování dvou let školky u dětí ze sociálně znevýhodněných rodin výrazně pomáhá na základní škole. Velká vlna třídění pak probíhá při odchodech na víceletá gymnázia. Přes 40 procent studentů víceletých gymnázií pochází z nejvzdělanější a nejbohatší pětiny rodin. Stejně talentovaným dětem z chudších či průměrných poměrů často rodiče motivující k lepšímu vzdělání chybějí. ■

Část viny za nerovnosti ve školství v Česku nese rozdílné sociálně-ekonomické postavení rodin v regionech.